

Twee schilderijen geïdentificeerd in Gildemeesters kunstzaal

• YURI VAN DER LINDEN •

Zevenendertig jaar geleden verwierf het Rijksmuseum het schilderij *De kunstzaal van Jan Gildemeester Jansz*, geschilderd door Adriaan de Lelie (1755-1820) (afb. 1). Het toont de verzamelaar Jan Gildemeester Jansz (1744-1799), samen met een aantal bezoekers, te midden van zijn collectie 17de-eeuwse schilderijen in de achterzaal van zijn huis aan de Herengracht in Amsterdam. Zoals gebruikelijk in die tijd hingen de schilderijen in rijen boven en naast elkaar aan de wand. De Lelies schilderij geeft een goed beeld van de inrichting van een laat-18de-eeuwse kunstzaal. Tegelijkertijd is het vanuit het oogpunt van de verzamelgeschiedenis van groot belang vanwege de nauwgezetheid waarmee De Lelie de schilderijen aan de muur weergaf.¹

Een jaar na de aankoop van het schilderij publiceerde C.J. de Bruyn Kops in het *Bulletin van het Rijksmuseum* een uitgebreid artikel waarin hij dertien schilderijen uit de collectie Gildemeester op het schilderij van De Lelie wist te identificeren. Van alle goed zichtbare schilderijen konden er slechts twee niet worden achterhaald, namelijk het grote zeestuk linksboven en het Italiaanse havengezicht op de onderste rij links. De beide kleine schilderijtjes rechts naast de ezel vielen buiten de beschouwing, vermoedelijk doordat er van de voorstelling

Afb. 1

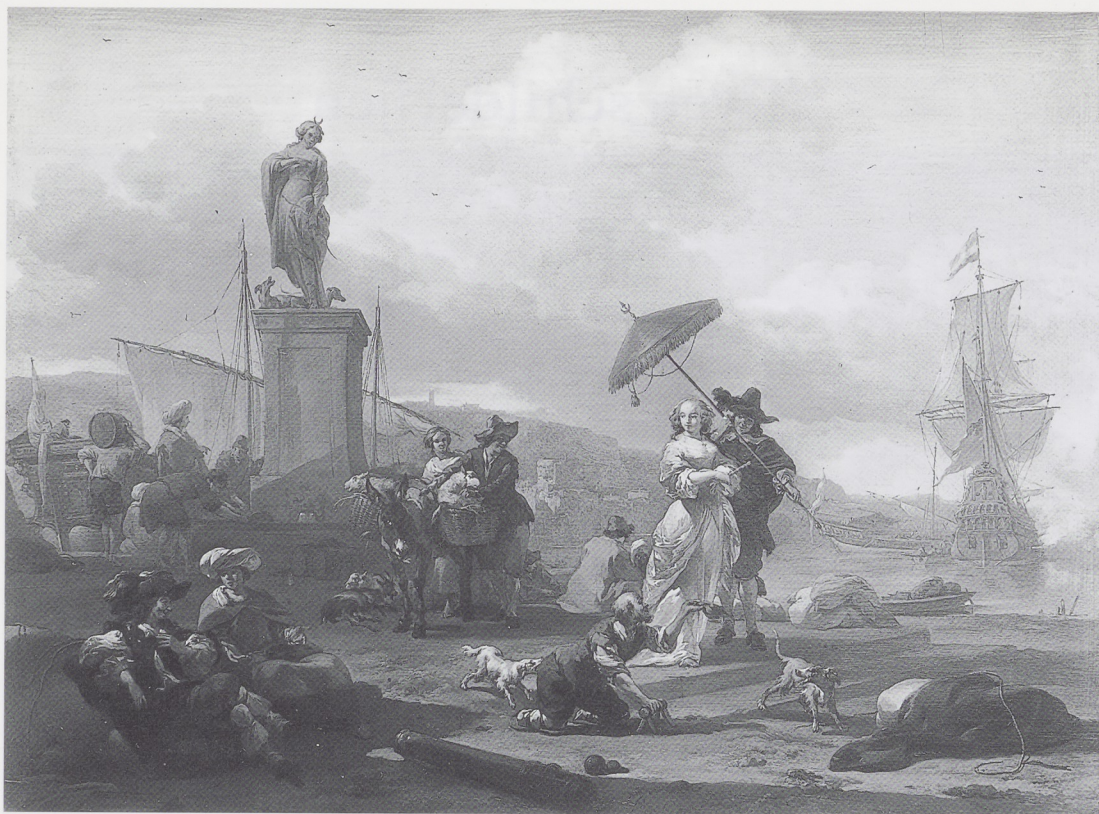
ADRIAAN DE LELIE,
*De kunstgalerij van
Jan Gildemeester
Jansz*, 1794-1795.
Olieverf op paneel,
63,7 x 85,7 cm. Rijks-
museum, Amsterdam,
inv.nr. SK-A-4100.

zelf betrekkelijk weinig is te zien.²

Ruim twintig jaar na het artikel van De Bruyn Kops werd het zeestuk geïdentificeerd. Het bleek *De Prinses Mary op het IJ voor Durgerdam* te zijn, een groot werk van Ludolf Bakhuizen (1631-1708), dat zich toen in de kunsthandel bevond. Na het overlijden van Gildemeester kwam het werk onder de hamer en sindsdien maakte het deel uit van verschillende Engelse verzamelingen. Eind jaren '80 van de 20ste eeuw keerde het terug naar Nederland.³

Onlangs is het ook gelukt het Italiaanse havengezicht te achterhalen. De Bruyn Kops had reeds in 1965 overeenkomsten gevonden tussen de beschrijving van het Italiaanse havengezicht van Nicolaas Berchem (1620-1683) uit de veilingcatalogus van de collectie Gildemeester en het havengezicht op het schilderij van De Lelie.

De beschrijving in de veilingcatalogus blijkt vrijwel naadloos aan te sluiten bij het schilderij *Een Italiaansche zee-haven* van Berchem uit een particuliere collectie in Schotland (afb. 2): *Ter rechterzyde van dit kabinetstuk ziet men een Fontein, versierd met het beeld van Diana, waar by een boer en boerin, een ezel voortdryvende, beladen met twee manden, beiden gevuld met een levendig schaap: achter de fontein ver- toont zich een galey, in welke men bezig is goederen te laaden: ter andere zyde*

Afb. 2
 NICOLAAS BERCHEM,
Italiaanse zeehaven,
 circa 1660-1670.
 Olieverf op paneel,
 43,2 x 54 cm. Collec-
 tie Earl of Hadding-
 ton, Mellerstain,
 Schotland.

vertoont zich een dame en heer, met een parasol boven het hoofd wandelen, wordende door een' bedelaar om een aelmoes verzogt; op den voorgrond zitten twee kooplieden als in gesprek, een in Europeesche, en de andere in Persische kleeding, voor hun ligt een stuk geschut, in 't verschiet een zeilreed liggend schip, het welk met eerschooten een gezelschap begroet, 't welk met de sloep aan boord gebragt word, verder een stad tegens 't gebergte. Alles ryk geordoneerd, bevallig van licht en coloriet, en uitvoerig bewerkt. Uiteindelijk bleek het voor De Bruyn Kops niet mogelijk tot identificatie over te gaan aangezien de voorstelling spiegelbeeldig werd beschreven.⁴

Wanneer de plaatsbepaling 'rechterzyde' in de beschrijving van het schilderij wordt gelezen als 'linkerzyde' vallen alle onderdelen uit de beschrijving op hun plaats. Vermoedelijk heeft

deze verwisseling bij het maken van de beschrijving van het schilderij plaatsgevonden of is de beschrijving gebaseerd op een prent naar het schilderij. Dat het hier om dit schilderij moet gaan, blijkt uit de miniatuurversie zoals die door De Lelie in het schilderij *De kunstzaal van Jan Gildemeester Jansz* wordt weergegeven (afb. 3).⁵

Ook Berchems Italiaanse havengezicht kwam na de veiling van de collectie Gildemeester in Engeland terecht. Daar kwam het in 1802 opnieuw onder de hamer, samen met vijf andere schilderijen uit de voormalige collectie Gildemeester, waaronder het genoemde schilderij van Bakhuizen.⁶ Wanneer het werk uiteindelijk bij de laatste eigenaar terecht is gekomen is niet bekend. Het schilderij behoort tot een kleine groep gefinancierde Italiaanse havengezichten van zijn hand die vanaf 1654 zijn ontstaan.

Het is waarschijnlijk ontstaan in de periode 1660-1670.⁷

Tevens bleek het mogelijk het kleine schilderijtje rechts naast de ezel op de onderste rij te identificeren. Het is *Een juffer aan haar toilet* van Frans van Mieris de Oude (1635-1681) eveneens uit een Schotse particuliere collectie: *Zy is verbeeld in een slaapvertrek met een geweven tapyt behangen; tegen den achtergrond staat een ledikant, haar kleeding is een roodfluweel jakje met een bonten rand, en blaauw satyne rok; zy zit voor haar spiegel aan een tafel, waar over een opgeschoven tapyt kleedje ligt, en is bezig haar kapje of halskraag los te maken. Juistheid van teekening, krachtig coloriet, en uitvoerig penceel vereenigen zich in dit meesterstuk van deezen beroemden Meester.*⁸ Het schilderijtje boven de Van Mieris vertoont vermoedelijk, voor zover het zichtbaar is, een tekenles met een leraar, gebogen over het werk van een leerling. Helaas is het niet mogelijk gebleken het schilderij terug te vinden.

Met de identificatie van de twee besproken schilderijen en met hopelijk nog één in het verschiet, ontstaat een completer beeld van de schilderijen-collectie van Jan Gildemeester Jansz.

De selectie die De Lelie maakte voor *De kunstzaal van Jan Gildemeester Jansz* is ongetwijfeld ontstaan in samenspraak met de verzamelaar. Er zal daarbij eerder zijn gekozen voor het tonen van de hoogtepunten uit de collectie dan voor een objectieve dwarsdoorsnede. Dat valt ook af te leiden uit de beschrijving die Van Eijnden en Van der Willigen gaven van het schilderij: *de voorstelling der Kunstzaal van dien Heer [Gildemeester], waarin hij deze zijne Verzameling aan een gezelschap Heeren en Dames, deszelfs goede vrienden vertoont, zijnde in dit Stuk tevens de voornaamste Schilderijen zichtbaar.*⁹

NOTEN

* Met dank aan Steven Braat en Femke ten Bloemendal.

- 1 Inv.nr. SK-A-4100. Olieverf op paneel, 63,7 x 85,7 cm. Rechtsonder gesigneerd: A. de Lelie f. A° 1794-1795. P.J.J. van Thiel e.a., *Alle schilderijen van het Rijksmuseum te Amsterdam*, Amsterdam/Maarssen 1976, p. 340; W. Loos, G. Jansen en W. Kloek, *Het Galante Tijdperk. Schilderijen uit de collectie van het Rijksmuseum, 1700-1800*, Amsterdam/Zwolle 1995, nr. 37.
- 2 C.J. de Bruyn Kops, 'De Amsterdamse verzamelaar Jan Gildemeester Jansz.', *Bulletin van het Rijksmuseum* 13 (1965), pp. 79-114.
- 3 Particuliere collectie. Olieverf op doek, 108,5 x 159 cm. *The Princes Maria, 1st Rate Warship of the Amsterdam Admiralty, on the IJ off Durgerdam, flying the standard of Prince William of Orange. A painting by Ludolf Bakhuizen*, Amsterdam 1987, i.h.b. pp. 12-14.
- 4 De Bruyn Kops, *op.cit.* (noot 2), p. 82.
- 5 Collectie Earl of Haddington, Mellerstain, Schotland. Olieverf op paneel, 43,2 x 54 cm. *Catalogus van het kabinet van schilderyen, nagelaten door den kunstminnaar Jan Gildemeester Jansz (...)*, Amsterdam 1800, nr. 11; C. Hofstede de Groot, *Beschreibendes und kritisches Verzeichnis der Werke der hervorragendsten holländischen Maler des XVII. Jahrhunderts*, 10 delen, Esslingen/Parijs 1907-1928, deel 9 (1926), p. 77, nr. 97; C. S. Schloss, *Travel, Trade, and Temptation. The Dutch Italianate Harbor Scene, 1640-1680*, Ann Arbor 1982, afb. 33. Het schilderij bevond zich tot 1981 in de collectie van de Earl of Haddington, Mellerstain, toen het werd gestolen. Volgens een der dieven werd het schilderij verbrand; thans ontbreekt elk spoor. Een kopie naar dit schilderij bevindt zich in het Musée Baron Martin, Gray, inv.nr. R.F. 1985-56. Cat.tent. *La collection A.P. de Mirimonde*, Paris 1987, pp. 42-44, met als datering 18de eeuw, mogelijk in Frankrijk vervaardigd.
- 6 Veiling Londen (Christie's), 15 mei 1802, nr. 30. Gegevens ontleend aan de Getty Provenance Index.
- 7 Schloss, *op.cit.* (noot 5), p. 20.
- 8 Collectie Duke of Sutherland, Mertoun, Schotland. Paneel, exacte afmetingen niet bekend (ca. 21 x 17 cm). *Catalogus, op.cit.* (noot 5), nr. 141; O. Naumann, *Frans van Mieris the Elder*, Doornspijk 1981, nr. 51.
- 9 R. van Eijnden en A. van der Willigen, *Geschiedenis der vaderlandsche schilderkunst, sedert de helft der XVIII eeuw*, 4 delen, Haarlem 1816-1840, deel 3, p. 70.

Afb. 3

Detail van afb. 1:
 Nicolaas Berchems
Italiaanse zeehaven,
 weergegeven door
 Adriaan de Lelie.